

Så går det till att hässja och ta in hö

på dalska och svenska

Jan Grudd och Keste Norlin

Innehållsförteckning

Son gor ed til min å ese å tag at öde fö wås	sid. 3
Så går det till när vi hässjar och tar in hö	
Uppsättning å fyrberedelse	sid. 4
Uppsättning och förberedelse	
Ese	sid. 6
Hässjning	
Lådå öd.....	sid. 10
Lada hö	
Reit esedone	sid. 13
Resa upp hässjevirket	
Förny esedone	sid. 14
Förnya hässjevirke	

Nogä meninggär tä byrå min

Ig å Janmen am fair lärar wås ur ed gortil frå vorer fäderne så a kem frå Yvradn å Åstnår. Textä upå dalmål kan itå wa je blandning åv bymål runt Mora.

Yversättnindje a riksswensku a munamej, Drändj Britt Norlin, djort. Letar fel i swenskö a Kare Högberg djort. Ana fok såm a jåpar til tä tafram isn skriftn: IA Bengtsson å Ingmar Kånåls.

Förord

Jag och min Jan har fått lära oss hur det går till av våra fäder som kom från Yvraden och Östnor. Texten på dalska kan ha inslag av en blandning av bymål runt Mora.

Översättningen till rikssvenska gjordes av min mor, Drändj Britt Norlin. Korrekturläsning av svenska har Karin Högberg gjort. Övriga som hjälpt till med framtagningen av skriften: IA Bengtsson och Ingmar Kånåls.

Son gor ed til min å ese å tag at öde fö wås

frå Jan å Keste i Selbäkk

Kanstje e ita int så mytje å kunn lenger når moderner weis a keme i bruk, men ed e jett sätt så a fungerar bra långt at i tide, å an wet ålder um ed kum å wa bra å witå ur ed a gajrtil i gambeltire når an esed å tog at ör.

Sä e ed så stjönt min å sjå je finan esja upå lindu å ed kan wa rolir å järå å gambelweise og, ed tytjer då ig (Keste) å Jan.

Åller så a esjar djär nug int upå sumu weis laså wir am gjort, å ed skuld wa rolir å lär fler tekniker å bli bätter.

Um buntmastjin gorsund mitt i finwedre, å an wet att rengen ska kumå, så kan ed wa til bra nytta og å kunn esja.

Når du ska til å slå lär du sjå til at wedrä ska bi fint någä dågå. Fö wås i Mora, byres slåttern å når ed e stabilt finweder etter missmårn.

Um du a släj öd upå morgon, lat ed torktil lite til a ettermidagen då blir ed litter å ese.

Um ed e wådli varmt kan du nog ese direkt, öd får int bli fö twort då blir öd fö glatt å svårer å fåup, ed kan kumå til å alk yr.

Så går det till när vi hässjar och tar in hö

Jan Grudd och Keste Norlin

Kanske är det här inte så mycket att kunna längre när modernare sätt har kommit i bruk, men det är ett sätt som har fungerat långt tillbaka i tiden. Man vet aldrig om det kan vara bra att känna till hur man har gjort förr när man hässjade och tog in hö.

Sedan är det så fint att se en vacker hässja på lindan och det kan vara roligt att göra på gammalt vis också, det tycker då jag (Keste) och Jan.

Alla som hässjar gör nog inte på samma vis och det skulle vara roligt att lära sig fler tekniker och bli bättre.

Om buntmaskinen går sönder mitt under finvädret och man vet att det ska bli regn, kan det vara till stor nytta att kunna hässja.

Når du ska börja slå bör du se till att man har lovat fint väder under några dagar. För oss i Mora, börjar slåttern när det är stabilt finväder efter midsommar.

Om du har slagit ner hö på morgonen, låt det torka till lite till eftermiddagen, då blir det lättare att hässja.

Om det är mycket varmt kan du nog hässja direkt. Hö får inte bli för torrt, då blir det glatt och svårare att få upp, och det kan halka ur hässjan.

*Jan slår lindu min jett slåtteraggregat å grållan.
Mellersta Selbäkk 2014.*

Jan slår lindan med ett slåtteraggregat på Grållan M. S 2014

Uppsättning å fyrberedelse

Når du a slår færdõt lindu, beller du byrå min å ta fram esedone, kållar "eserode" tidigör. Nu måst du funderåtter litå war ed e læmplir å plaser esju. Plassn e wiktir at an blir bra. Ed måst wa jen solun plass dar sole når esju el dajen. Så kan an funderå og war winde kum frå fö åld. Krååkåpinner ska wett a ed åldå så blåstn kum frå, då kan int stångger, eld "rodör" så dem a we kålladör, min öd blåsur.

Råfs, eld "ere", undå öd frå an plassn dar du ska sätt upp je ese. An få försötja upskatt ur mytje öd ed e upå lindu å funderå ur mångg gov an ska sättupp. Jet gov e ållt ö så e millå krååkå. Um öd e ordentlir lassar å ståndje, så skuld jett gov rättja a je lite tjør, jen månad. Gov = Jett lådgov.

Så ska du jåro ol i båkkan fö esekrååkå, då e jån aisbor te bra jåp um int ed e stenun båkka, då lær du spetta. Sjø etter ur djupt du ska burå, ed ska wa unjefår 50 cm frå båkkan a föst krååkåpinnan. Så sir du åtter ur lång stångger e, å sjår till at avstånde millå krååkåer bi lagum långt fe stångger du a. Tri å jett alvt sturt stig millå krååkå bruker wa lagumt.

Stångger ska kunå stikkåjt i ånder millå 40 cm nidåtil til jen meter uwånåtil i esu. Millå gove ska stångger liggå wenoder jen bit. Kortest ståndje bruker an å mitt-em, å lengger åjtå ånder. Når du set up krååkåer ska nist krååkåpinner va i nivå min weroder så stångger kum til å endj rakt.

Ed e bra um krååkåer låjt attyver litå a ed åld så int krååkåpinner e a, ed djår så int stångger rull åv pinner så litt, å så kum esu a tetj se sjov frå regn å o seijdu så ed låjt a. Ibland ar an brukar två stångger å nist pinner. Då kan an læsså litå mer min öd å iså stångger, då öd kum til å tork bra undifrå.

Esju kan kumå å bli åjtsatt fe dålir weder min ård blåst, så du beller læsfast ordenlir min je stötta eld jett "esestod" å båd sejdur a were krååkå. Stode ska slåss nid i båkkan snett å festas min jen spejk å krååkån. Bruk kårter stod upå o sajdu så krååkåpinner wett a, å lægger å baksaidu dar stode spejkas fast lægger upp. Så ska stode åjtå åndår winklas så dem e snett åjt å åldijop ytterst krååkåer så dem int kan bjåroiweg. Um ed e vått i båkkan kann an ta jen ödtuss å klåminunder stode i båkkan å sä bult i jen stuppkluss så förinder stode frå å alkundå.

Lægg å åll nidest stångger å sjå til at dem stikkåjt 30 cm i wer ånda åjtåmin krååkåer. I wer skarv ska stångger tåjtjør wenoder min ca 30 cm, tuppånd a rotåndå, så å ed bar til å byrå fyllupp stångger min öd.

Ed gor forter å ese upp ö um du a noje rejål stakker min öd å ta frå. Wir brukum a jen frontrefsu a traktorn å sambel ijop ödå i stakker ata esju. Förr bruked an esten min je slåprefsu. Um du int a non sleik refsa måst du bjårå öd frå stakker så du a erja ijop åjtå lindu.

Uppsättning och förberedelse

Når du har slagit færdigt, ska du ta fram hässjedonen. Nu måste du fundera lite på var det är læmpligast att placera hässjan. Det är viktigt att platsen blir bra. Det måste vara en solig plats där solen når hässjan hela dagen. Sedan kan man tänka ut från vilket håll vinden kommer. Krakarnas pinnar ska riktas åt det håll som vinden kommer från, då kan inte stångerna med hö blåsa ur.

Råfsa undan hö från platsen där du ska sätta upp en hässja. Man får försöka uppskatta hur mycket hö det är på lindan och fundera på hur många golv man behöver sätta upp. Ett golv är ållt hö som är mellan två krakar. Om hö var ordentligt lastat på stången, skulle ett golv ræcka till en liten ko en månad. Golv = ett ladugolv.

Sedan ska du göra hål i marken för hässjekrakarna, då är en isborr till bra hjælp om inte det är stenig mark - då måste du spetta. Se efter hur djupt du ska borra, det ska vara ungefår 50 cm ovan mark till första krakpinnen. Sedan ser du efter hur långa stångerna är och avståndet mellan krakarna ska vara lagom långt för stångerna. Tre och ett halvt steg mellan krakarna brukar vara lagom.

Åndarna på stångerna ska kunna sticka ut från hässjans båda åndår mellan 40 cm nedtill och 1 m upptill. Mellan golven ska stångerna ligga omlott en liten bit. Kortare stånger brukar man ha mitt i och længre i åndårna på hässjan. Når du sætter upp krakar ska de lægsta krakpinnarna vara i nivå med varandra så stångerna ligger rakt.

Det kan vara bra om krakarna lutar lite bakåt åt motsatt håll som pinnarna vetter åt, detta gör att stångerna inte så lætt rullar av pinnarna och så kommer hässjan att tæcka sig sjålv frå regn på den sidan den lutar mot. Ibland har man anvånt två stånger på nedersta pinnarna. Då kan man lasså på lite mer hö på dessa, eftersom høet torkar bra underifrån.

Hæssjan kan komma att bli utsatt för dåligt væder med hård blåst så du ska låsa fast ordentligt med stötter på båda sidor om varje krake. Støden ska slåss ner snett i marken och fæstas med en spik i kraken. Anvånd kortare stød på den sidan krakpinnarna sitter og længre på baksidan där støden spikas fast høgre upp. Sedan ska støden i åndårna på hässjan stå snett ut så de håller ihop de yttersta krakarna så de inte kan "båra ivåg". Om det är vått i marken kan man ta en høtuss og klåmma ner den under støden i marken og sedan slå dit en stoppkloss som hindrar støden frå att halka undan.

Lægg på ålla stånger længst ner og se till at de sticker ut 30-40 cm i var ånda på hässjan. I varje skarv ska stångerna tæcka över varandra med ca 30 cm, toppånd mot rotåndå, sedan är det bara at börja fylla upp med hö.

Det går fortare at hässja upp om du har några rejåla høstæckar at ta frå. Vi brukar ha en frontråfsa på traktorn för at samla ihop hø till stæckar vid hässjan. Förr anvånde man hæt med slåpråfsa. Om du inte har någon sådan måste du bæra hø frå høgar som du har råfsat ihop ute på lindan.

Inå du djär stakker, så ere ikring åjtå lindu, då drar an ijop ödrimsur så wurte frå slåtteraggregatä så an få tjokker strängdje, sä djär an stakker frå iser.

Jett sätt så kan go bra og, e å rull ijop öd til jen rulla min gafflan eld erju. Då byrer du å å rull frå tuppändan å grassträne. Rullijop lagumt sturt så du årker bjäro lasse bort a esju.

Innan du gör stackar så räfsa runt ute på lindan. Då drar man ihop de remsor med hö som bildats av slåtteraggregatet så man får tjockare strängar. Sedan gör man stackar av dem.

Ett sätt som också kan gå bra är att rulla ihop hö till en rulle med gaffel eller räfsa. Då börjar du att rulla från grässtrånas topp. Rulla ihop lagom stort så att du orkar bära det bort till hässjan.

Jan weijser kripper, Anders å Erik, ur stöttur ska festas ema i Selbäck 2018.

Jan visar barnen Anders och Erik hur stöttorna ska fästas hemma i Selbäck 2018.

Syster Anna Karin Winberg, Jan Grudd, muna Drändj Britt Norlin, brorsson Markus Sollgard-Norlin, kripper Erik å Anders Grudd, brorsdotter Lisa Sollgard-Norlin å bror Sven Sollgard-Norlin. Mellersta Selbäck 2013.

Syster Anna Karin Winberg, Jan Grudd, mor Drändj Britt Norlin, brorssonen Markus Sollgard-Norlin, barnen Erik och Anders Grudd, brorsdottern Lisa Sollgard-Norlin och bror Sven Sollgard-Norlin. Mellersta Selbäck 2013.

Ese

Byrå min å lægg öd millå kråkaer å lægg sä je wällå upå ändan länggest åjt å ståndjpetse åjtåni kråkån, sä läser du an wällu min å lægg wällur innåni mot kråkån.

Når nist stångger å åll gov e klarer ämter du stångger fö näst nivå. Isu stångger ska stikkåjt mer å ender, så dem tetjer stångger inunder.

Nu ändjer du up öd å sumuweijs men sjår til at stråne å wäller tätjer yver öd undåni. Kemb jänn öd så ren-djwatne rinnåw bra.

Når an kember öd kan an bruk gafflan eld erju. Sambelijop öd frå jen stakk gainum å dra ur öd frå statjen a di. Lægg öd twers yver dein fote. Först tusse a wister odran a öger sä jen i mittn. Upprep ed noge gånger så a du je kemba. Sä bäller du stikk gafflan i kembu å snurr upå esju. Sjätil å få gafflan wendar etter formen å esju, då bi gafflan litt å drag yr.

I jen kemba ligg stråne lengsetter weroder, genn wekslend tupper a ender så öd binder ijop bra.

I je wolla e öd int kämbar, dar e öd bar ihopsländjar så ed åldijop i jett trassel. Um stråne e kortör beller du kemba fö å åldijop öd.

Ed e wiktir at öd liggå luftut å int ligg ijop fe titt, öd ska kunn tork bra.

Wollur eld kembur ska wa störr ju lenger up i esju an kum, frå ändan kum esju tilå sjå lokaktun åjt. Lokforme djår så an få jett bra tak så stjydder öd inunder frå regn. Å yvest stångger e ed wiktir at an a kembar bra, så watne rinnåw.

Um du int e så långg i rutjen, kan ed wa swårt å rätj längest up, min kembar öd min gafflan, då kan an bruk erju. Sjov erju ska ligg upå båkkan min erepinner up, lægg upå kembu lengsetter erju å klemm nid an mitt upå erepinner. Sä kaster an bar up kembu rakt upå tuppen framåni di, jet trix så men pappa, Ingmar Norlin frå Åstnår, läred mi.

Janås pappa, Grudd Anders frå Yvradn, ad jet eller trix min å grepp kembu min gafflan åjtå ändan å wind upå o.

Wel uppe min ålt öd kan an städ ikring min erju och sjå til å järo lite luftut millå båkkan å öd å nist ståndje. Ed e bra um ed kan blås inunder esju.

Min erju kan an kamb försiktir å sejdu å esju, då rambler lost öd åv å watne fåråw når ed rengner.

Ållt öd so a kontakt min båkkan kum til å bli dålir så ereat bra å sjätil å fåup åll stråne. An beller kläminunder ödtusser i ender åv esju.

Hässjning

Börja med att lägga hö på stängerna mellan krakarna och lägg sedan en liten hög, wälla, längst ut på stängens ändspets utanför kraken i hässjans båda ändar, sedan låser du de högarna genom att lägga högar innanför mot kraken. När nedersta stängerna i alla golv är klara, hämtar du stänger för nästa nivå. Dessa ska sticka ut mer vid ändarna, längre än stängerna under.

Nu hänger du upp hö på samma sätt men ser till att stråna täcker över hö som ligger under. Kamma gärna höet innan du kastar upp det så att eventuellt regnvatten senare rinner av bra.

Når man kammar hö kan man använda gaffeln eller räfsan. Samla ihop hö från en stack genom att dra ut hö ur högen mot dig. Lægg hö tvärs över dina fötter. Första tussen till vänster, den andra till höger och sedan en i mitten. Upprepa detta några gånger, sedan har du en kemba. Så kan du sticka gaffeln i kemban och snurra upp den på hässjan. Se till att gaffeln är vänd efter formen på hässjan då blir det lättare att dra ur den.

I en kemba ligger stråna parallellt med varandra, gärna med växlande toppar och ändar så håller höet ihop bra.

I en wälla är inte höet kammat, där är det bara hopslängt så det håller ihop i ett trassel. Om stråna är korta så kan du kemba för att det ska hålla ihop bättre.

Det är viktigt att hö ligger luftigt och inte för tätt om det ska kunna torka bra.

Wällur eller kembur ska vara större eller längre ju högre upp i hässjan man kommer. Från änden sett kommer hässjan att se ut som en upp och nervänd lök. Lökformen gör att man får ett bra tak som skyddar hö under från regn. På översta stängen är det viktigt att man kembar bra så att vattnet rinner av.

Om du inte är så lång i rocken kan det vara svårt att nå med kombat hö på gaffeln, då kan man använda räfsan. Själva räfsan ska ligga på marken med räfspinnarna upp. Lægg på kemban längsefter räfsan och kläm ned den på mitten på räfspinnarna. Sedan kastar man bara upp kemban rakt upp på toppen framför sig, ett trix som min pappa, Ingmar Norlin från Östnor, lärde mig.

Jans pappa, Grudd Anders från Yvraden, hade ett annat trix med att greppa kemban ute på änden med gaffeln och kasta på den.

Når allt hö väl är uppe kan man städa omkring hässjan med räfsan och se till att göra lite luftigt under höet på nedersta stängen. Det är bra om det kan blåsa under hässjan.

Med räfsan kan man kamma försiktigt på hässjans sidor, då ramlar löst hö av och vattnet rinner av bättre när det regnar.

Allt hö som har kontakt med marken blir dåligt, så räfsa ihop bra och se till att få upp alla strån. Man kan klämma under hötussar i hässjans ändar.

Je kamba red å evup.

En kamba färdig att kasta upp.

Ema i Selbäck 2018.

Hemma i S. 2018.

*Anders vorer, min je lite esja.
Sjå ur stode e winklader.
M. Selbäck 2015.*

*Vår Anders, med en liten hässja.
Se hur stöden är vinklade.
Mellersta Selbäck 2015.*

Jett knep til fe å læsfast öd i esu e å læggå je extra stångg yvåni, um ed fins noge kråkåpinner kwerr dan. Sä stikk du in stånger frå baksaidu under o ståndje så ligg länngts up. Je stångg atta wen kråkå. Sä tar du gafflan å flytter nid yft ståndje så o kum å ligg under kråkåpinnan nid mot öde, då kan int öd blåsur. Sjå bilder.

Ytterligare ett knep för att låsa fast hö i hässjan, är att lägga en extra stång högst upp om det finns några kråkpinor kvar där. Du sticker in stänger från hässjans baksida under de översta tomma stängerna – en stång vid vardera krake. Sedan tar du gaffeln och flyttar ned de översta stängerna så att de ligger under kråkpinorna ned mot höet, då kan det inte blåsa ur. Se bilderna.

*Färdun esja min fastlåsning.
Kolugn 2017*

*Färdig hässja med fastlåsning.
Kolugn 2017*

*Färdun esja åjtå fastlåsning,
ema i Mellerasta Selbäck 2018.*

*Färdig hässja utan fastlåsning,
hemma i M. S 2018.*

Når du wel a fair up ållt öd å fyllar up were gov bra, då e öd räddar. Ed kan rengen mytje åjtå att öd blir förstörar.

Um ed byres å å rengen mess du eser måst du sluta. Ed ent nå bra å få in nyvått öd i ese, då kum öd til å roten um ed blir måttlir min sol. Två vikur min fint weder bör öd få tork i esju.

Um ed a blese mytje måst du sjå etter esu å ta redå slejkt ö så a fe ur å ligg uppå båkkan. Ere att ed ö å tagin ed um du kan, oderweijs kum ed ö å bli förstörar.

Når du väl har fått upp allt hö och fyllt alla golv väl – då är höet räddat. Det kan regna mycket utan att höet blir förstört.

Om det börjar regna medan du hässjar måste du sluta. Det är inte bra att få in nyvått hö i hässjan då ruttnar det om det blir dåligt med sol. Två veckor med fint väder bör hö få torka i hässjan.

Om det har blåst mycket måste du se efter hässjan och ta reda på sådant hö som har ramlat ur och ligger på marken. Räfsa ihop det och ta in det om du kan, annars blir det förstört.

Lådå öd

Innå du ska til å lådå måst öd va twårt ordentlir. Kenn etter min nävån uvåni ståndje i esu, dar ed ta längest tir å tworka. Um ed e twort dar gor öd bra å lådå.

Kenn etter å oläjk ställ, skuld ed wa wått uvåni ståndje nån stass, då måst du went någä dågå til.

Um ed a we mytsje rengen i fler vikur kan öd a möglar å yft ståndje, då får an sjåtil å ta bort ed så e mörkt å damber, ed öd a möglar. Swartmöglar e riktir farler fe djore.

Når öd e twort å du ska ta ur öd ur esu så beller du lyft åjt öd frå o sajdu så du a krååkåpinner bort frå di.

Ö å yft ståndje lyfter du åv upyverdi min gafflan. Når yft ståndje e tömar lyft up o min gafflan um ed fins no-ger krååkåpinner kvär uvoni, sä lyfter du åjt öd a di min gafflan undå fö undå frå ståndje inunder. Når ståndje e tömar lyft up o jett pinnol så plass fins undåni fö å drag åjt mer öd.

Du bäller stå upå sajdu min krååkåpinner a di og, men då måst du knuff öd bort frå di min gafflan så int ståndje ruller åv. Når du kum nir jen bit beller an litt lyftåv öd min bar armer og, ed gor bra.

Um du ska läss öd uppå je trilla e e bra um an e två, jen så står nid å båkkan å lasser up, å jen så står upå trillu å tarmot. An så står upå båkkan tar wollur undå fö undå frå esju min gafflan å byrerå min å fyll upp inåni lämmer. Wend wållur up å nid upå lasse. Sä når öd e i niwå min lämmer byrer an å å lägg runt um endur å trillu min alv wollu innå trillu å alv ö åjtåmin så stråne ändj åjt. Sä läser du ed ö min å lägg inå öd inåni.

Fyllupp i nivå el tire å sjå til at når du kum bårtå endur ska alv östråne ändj åjtåni wandjstyttje å tätj yver öd undåni. Lasse ska lässas å så ed bydjer rakt up så du få min mytje öd. Lässer an åjt bra frå byrjan få an ledi min si fem gov.

Ställ di jen bit attåni lasse min jemn millårom å sjå etter så lasse int byrerå å låjta a nogo åld, då beller öd rambelur eld el ödlasse kum å welta mes du åk emat, då blir ed int rolir!

Jan står upå båkkan å lässer upi öd i trillu min gafflan.

Jan står på marken och lassar upp hö i trillan med gaffeln

Lada hö

Innan du ska börja lada, måste höet vara ordentligt torrt. Känn efter med handen ovanpå stängerna i hässjan, där det tar längst tid att torka. Om det är torrt där går det bra att köra in.

Känn efter på olika ställen, skulle det vara vått ovanpå stängerna någonstans måste du vänta några dagar till.

Om det har regnat mycket i flera veckor kan hö ha möglat på översta stängen, då får man ta bort det som är mörkt och dammigt – det är möjligt. Svartmögel är riktigt farligt för djuren.

När höet är torrt och du ska ta ur det ur hässjan så ska du lyfta ur hö från den sidan där inte krakpinnarna sitter.

Hö på översta stängen lyfter du av upp över dig med gaffeln. När översta stängen är tömd - lyft upp den till pinnarna ovanför om det finns några kvar. Sedan lyfter du hö mot dig med gaffeln undan för undan från stängerna inunder. När en stång är tömd, lyft upp den ett pinnhål så att det finns plats under för att dra ut mer hö.

Du kan också stå på sidan med krakpinnar, men då måste du knuffa bort höet från dig med gaffeln så inte stängen rullar av. När man kommer ner en bit kan man lätt lyfta av hö med bara armarna – det går bra.

Om man ska lasta hö på en trilla (vagn) är det bra om man är två. En står nere på marken och lastar upp och en står på trillan och tar emot. Den som står på marken tar stackar undan för undan med gaffeln och börjar med att fylla upp innanför lämmarna. Vänd stackarna upp och ner på lasset. När hö är i nivå med lämmarna börjar man lägga runt trillans kanter så att halva wållan ligger i trillan och halva utanför så att stråna hänger ner utanför. Sedan låser du det genom att lägga hö innanför.

Fyll upp nivån hela tiden och vid kortändarna ska halva höstråna hänga utanför lämmen och täcka över höet under. Lasset ska lastas så att det byggs på rakt upp så att du får med mycket hö. Lastar man ut bra åt sidorna från början får man lätt med sig fem golv.

Ställ dig en bit bakom lasset med jämna mellanrum och se efter så att lasset inte börjar luta åt något håll, då kan hö ramla ur eller hela hölasset välta när du åker hem – då blir det inte roligt!

Jen stikå kan kumå wel til pass um an will kumå upp å lasse.

En stege kan komma väl till pass om man vill komma upp på lasset.

Når ålt öd e lassar läser du el lassä min jen bom, bindståndje, så ska ligg längst upå lasse, längsetter trillu. Bommen e festar min je tjädja framåmin å trillu å lasses min jett rep attotill så an drar nir ståndje min å trytjer fast el lasse.

Repä ska go runt i två wendur upå bommän. Twå tapper upå bomändan åldfast repä.

I repändan sit jen sturan träjkrok av björk. Böhlmarksbröderna i Weinnäs a berättar att repe förr kann a we djort av sweinleder så wa vådli slejtstarkt, wir am brukar jett rep av hampa.

Knåjtfast repändan min krotjen nidå trillfästä, lev jen meter av ändan så krotjen sit i. Sjå bild.

Sä kaster an up oder ändan a an så e upå lassä å jåper till. An upå lasse lägg repe attåmin innäst tappän. Sä gor repe nid a krotje å up jen gång til runt åjtest tappen.

Dra min elä dej tyngd så bindståndje åknid i öd, kliss upå trillfästä slå je ygel å repä å vräjd jett alvwarv å lägg yglu runt innerst pinnan å bindjständigjä, sä tar an repä under bomän å jär lajkt frå oder åldä, å sä läjkt jessentil å åjtest tappen. Lindup repe å endj up ed upå bindståndje. Sjå bilder.

Sä bäller kripper få åk ödlass emat å rakkan og.

Når allt hö är på, låser du hela lasset med en bom, bindstången, som ska ligga högst uppe i mitten i vagnens längdriktning. Bommen är fästad med en kedja framtill på trillan och låses med ett rep baktill som man drar ner stången och trycker fast hela lasset med.

Repet ska gå runt två gånger upp på bommen. Två tappar baktill på bommen håller fast repet.

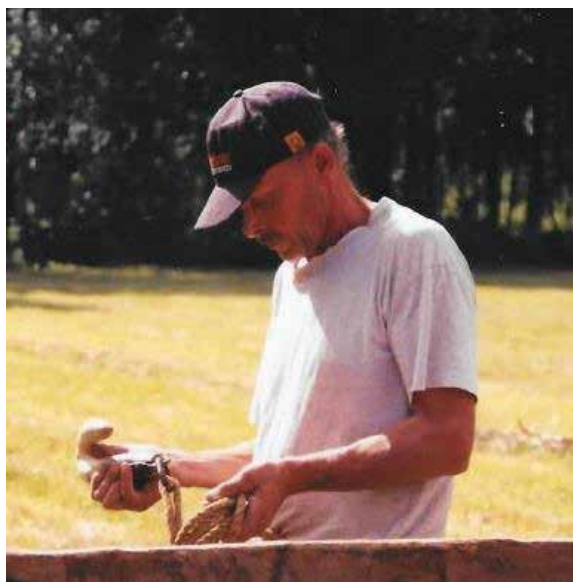
I änden på repet sitter en stor krok av björk. Bröderna Böhlmark i Vinäs har berättat att förr kunde repet vara gjort av svinläder som var väldigt slitstarkt. Vi har brukat ett rep av hampa.

Knyt fast repänden med kroken nere på trillfästet bak, lämna en meter av änden som kroken sitter i. Se bild.

Sedan kastar man upp andra änden till den som är på lasset och hjälper till. Den på lasset lägger repet bakom innersta tappen. Sedan går repet ner på kroken och upp en gång till runt yttersta tappen.

Drag med hela din tyngd så att bindstången åker ner i höet, klättra upp på trillfästet, slå en ögla av repet och vrid ett halvt varv. Lägg öglan runt innersta pinnen på bindstången sedan tar man repet under bommen och gör lika på andra sidan och lika en gång till på yttersta tappen. Linda upp resten av repet och häng upp det på bommen. Se bilder.

Sedan kan barnen få åka hölass hem och hunden också.

Jan min björkkrotjen.

Jan med björkkroken

Jan knåjtfast krotjen å trillu.

Jan knyter fast kroken på trillan.

Jan klisser up fe å fest repä å bindståndje

Jan klättrar upp för att fästa repet på bindstången.

attotil ödlasse

baktil på hölasset

modell, ändan åv bindståndje

modell, änden på bindstången

Reit esedone

Um ed bjöves kan esedone stå kwerr upå lindu jett tag fö å torktil lite extra innå dem sånkas undå. Sä kan an ställjop done a jen stångkall, eld rokall, åjtå lindu til a näst sårår.

Fö å sätt up jen stångkall tar du krååer å korser ijop til jett "x". Du kan wele um du will a spetses up eld nid. An ändan så e nid i båckan kan kumå å roten lite undå fö undå, å um du wel å a upåndan nid så kan yverst krååpinner kumå å ammen nid i båckan å byrå roten. Föst kårser an krååer min sä krååpinner nidå å läsfast kårså gainum å stikk je korter stångg i ole under sjov kårsninge. Sä låjt du upå stånger å krååer. Du beller plaser fler par krååer framåni dem så du plasered först. Nu a du byddjar jen ordentlir "kanon". Sjå bild.

Ed a tålas um att tysker int tosst anfall svensker under oder werldskrijå när dem såg stångkaller åjtå lindur. Frå luften såg stångkaller åjt åldes läså kanoner.

Stångkaller, M. Selbäck 2014

Stångkaller, M. Selbäck 2014

Esedone, eld rodur, ska du wa rädd um å stjydd frå rengen um du kann. Ed ent nå bra å få min je rotin stångg i esju, o kan kumå til å bråååw, å då måst du försötj bytåjt o upå nå weis. Um du misstántjer at nogå stångg byrer å roten kan du test o ståndje gainum å tag-up o min bådånde å sä slåppnid spetsen å båckan nogå gångdjer. Du skant slånid spetsen, bar latt an fåll fö sen tyndj. Um ståndje goråw, så kast bort eld jeld up o, eld bruk ed så gor a jåro stod åv.

Oder sätt a förwar stångger e a reit up dem min jett stativ eld ställ åll done under je tåll. Sjå bilder.

Resa upp hässjevirket

Om det behövs kan hässjedonen stå kvar på lindan ett tag för att torka lite extra innan de plockas undan. Sedan kan man ställa ihop donen till en stångkall eller rokall ute på lindan till nästa sommar.

För att sätta upp en stångkall tar du två krakar och korsar ihop dem till ett X. Man kan välja om man vill ha spetsarna upp eller ner. De ändar som är ner i marken kan ruttna lite undan för undan, och om du väljer att ha uppåndarna ner så kan översta krakpinnarna hamna ner i marken och börja ruttna. Först korsar man två krakar med sina pinnar pekande nedåt och låser fast krysset genom att sticka in en kortare stång i hålet under själva krysset. Sedan lutar du emot stänger och krakar. Du kan placera flera par krakar framför dem du först ställde upp. Nu har du byggt en ordentlig kanon. Se bild.

Det har sagts att tyskarna inte vågade anfalla svenskarna under andra världskriget när de såg stångkaller ute på lindorna. Från luften såg de ut precis som kanoner.

Hässjedonen ska du vara rädd om och skydda från regn om du kan. Det är inte bra att få med en ruttan stång i hässjan, den kan braka av och då måste du försöka byta ut den på något vis. Om du misstänker att någon stång börjar ruttna kan du testa den genom att ta upp den med båda händerna och sedan släppa spetsen i marken några gånger. Du ska inte slå ner spetsen bara låta den falla för egen tyngd. Om stången går av så kasta bort eller elda upp den eller använd det som går till att göra stöd av.

Andra sätt att förvara stånger på är att resa upp dem med ett stativ eller att ställa alla don under en tall. Se bilder.

Stänger eld rode.

Hässjedon; Stänger.

Förny esedone

Du kan bjöv förny lite esedon og, å då får du go åjt i skojen å försötj itt lemplir wertje. Til kråkåer ska du wele tåll å a stångger gråne. Tåll rotner int så litt læsså grå djär, å kråkåer e mer åjtsatter då dem ska nid i båkkan. Gråne e styver å e bätter å jërå stångger åv. Wertje blir better og um trejne a weksar långsament å bildar mytje tjörwiid. Lisspinner a kråkåer kan du jërå åv tjörweed. Ed e bar tåll så a tjörwiid.

A kråkåer bjöves ca tri meter tåll min jen diameter runt ca 8-9 cm å mittn, a stångger bjöves ca 4-6 m åv grå så ska wa ca 6-8 cm upå mittn, sä beller tuppändu funger bra så an e.

Ta bort bartje min jen barkspådå å wess til kråkåer i rotåndan min je öxa.

Stöttör eld stode å kråkåer.

Stöttör eller stöd till krakar.

Förnya hässjevirke

Du kan behöva förnya lite hässjedon också. Då får du gå ut i skojen och försöka hitta lämpligt virke. Till krakar ska du välja tall och till stångerna gran. Tall ruttar inte så lätt som gran gör, och krakarna är mer utsatta eftersom de ska ner i marken. Gran är stelare och bättre att göra stänger av. Virket blir bättre om träden har växt långsamt och bildat mycket tjärved. Pinnarna till krakarna kan du göra av tjärved. Det är bara tall som har tjärved.

Till krake behövs ca 3 m tall med en diameter runt 8-9 cm på mitten, till stång behövs ca 4-6 m gran som ska vara 6-8 cm på mitten, där kan toppändan fungera bra som den är.

Tag bort barken med en barkspade och vässa till kraken i rotånden med en yxa.

Lägg upp wertje i skuggu, jenn takar, å latt ed torktil ordentlir jen el såmår.

Sä yvles spetsen til å kråkåer å ol bures fe kråkåpinner så dem bi å låjt litå snett uppe. Burå min jett millårom så e 28cm. 90cm a först pinnan frå kråkååndan. Du bäller få plass min 7-8 pinner. Sjå bild.

Wenjansfotje a brukar mytje lenger kråkåer än woss, kanstje e dem länger i rutjen eld starker å kast up öd.

Kråkåpinner ska wa ca 3 cm i diameter, å 25-30 cm långger och stikkåjt frå kråkån ca 20 cm. An kan järo jen lenger pinna a först ole så gor igainum el kråkån å stikkåjt laiik mytje a båd åld. Då får an jett bra andtajr å åldi når an slår nir kråkån i båkkan.

A stode bruker an ca 2-2,2 m långg gråstorer min jen dimension runt ca 5 cm. Öxtil jen flat lite urskålan form i tuppåndan å dem, så dem pass bra inå kråkån å bäller festas bra. Sjå bild.

Lägg upp virket i skuggan, taka gärna och låt det torka till ordentligt en hel sommar.

Sedan hyvlas spetsen till på krakarnas rotända och hål borras för pinnarna så att de lutar lite snett uppåt. Borra med ett mellanrum på 28 cm. 90 cm till första pinnen från krakens nedre ände. Du bör få plats med 7-8 pinnar. Se bild.

Venjansfolket har brukat ha mycket längre krakar än vi – kanske är de längre i rocken eller starkare att kasta upp hö.

Krakens pinnar ska vara ca 3 cm i diameter, 25-30 cm långa och sticka ut från kraken ca 20 cm. Man kan göra en längre pinne till första hålet som går genom hela kraken och sticker ut lika mycket åt båda håll. Då får man ett bra handtag att hålla i när man slår ner kraken i marken.

Till stöden använder man ca 2-2,2 m långa granstörar med en dimension runt 5 cm. Yxa till en flat, något skålförmad del i toppen så att den passar bra in mot kraken och kan fästas fint. Se bild.

Stode eld stöttör.

Stöd eller stöttör.

Kråkån

Krake

Erju å gafflan

Råfsa och gaffel.

Min ita tror ig å Janmen at an så will ese å tag at öd upå gambelwiese, ska kunn djäro ed, å wir upesum at noger så ålder a esja, will försötja.

Gambelfotje ad kunnar talum fler satje så e wiktir a kumåijug, å wir adum kunnar lär wos mer.

Wir tytjedum ändå at ed wa wiktir å dokumenter ed laså wir ad faijr lärar frå worer förålder så härstamedem frå Morkarlby, Åstnår, Berkarlås å Yvraden.

Med det här tror jag och 'Janmin' att den som vill hässa och lada hö på gammalt vis ska kunna göra det, och vi hoppas att några som aldrig har hässjat vill försöka. Gammalt folk hade kunnat berätta fler saker som är viktiga att komma ihåg och vi hade kunnat lära oss mer. Vi tyckte ändå att det var viktigt att dokumentera det som vi fått lära av våra föräldrar som härstammar från Morkarlby, Östnor, Bergkarlås och Yvraden.

Södra Selbäck 2014, fyr gov.

S. Selbäck 2014, fyra golv.

Yvraden 2015, fyr gov.

Yvraden, 2015, fyra golv.

Yvraden 2015, fyr gov.

Yvraden, 2015, fyra golv.

Yvraden 2015, fyr gov.

Yvraden, 2015, fyra golv.

Mellersta Selbäck 2015, sex gov

Mellersta Selbäck 2015, sex golv.

Ja, Keste, så dokumenterad å lissrackan "Loppan".

Jag, Keste, som dokumenterade och lilla hunden "Loppan".

Mora Hembygdslags skriftserie 2019:1